

IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARNI O'QITISHDA TEXNOLOGIYA FANINING DOLZARBLIGI

**USMONOVA MUXLISAXON
SOBIROVNA,**

*dotsent, Qo'qon davlat pedagogika
instituti, Qo'qon, O'zbekiston*

e-mail: usmonovamuxlisaxon@
gmail.com

<https://doi.org/10.47689/STARS.university-pp183-186>

Annotatsiya. Ushbu maqolada imkoniyati cheklangan bolalarni o'qitishda texnologiya fanining dolzarbligi aniqlandi, Texnologiya darslarida o'quvchilarning xotirasini, nutqini, diqqatini, tafakkurini, dunyoqarashini rivojlantirish uchun amaliy mashg'ulotlar muhimligi ma'lum bo'ldi. Imkoniyati cheklangan o'quvchilarning shaxsiy bilim faollik darajasi yetarli emas va uni oshirish uchun o'qituvchi ta'lim faoliyatini faollashtirishga yordam beradigan vositalardan foydalanishi kerakligi ma'lum bo'ldi. Imkoniyati cheklangan o'quvchilarning motivatsiyasi bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlar qiziqarli ma'lumotlarni aniqladi. Ma'lum bo'lishicha, muvaffaqiyatli o'qish uchun motivatsiyaning qiymati o'quvchining aql-zakovatidan yuqoriroqdir. O'quvchining qobiliyatlari yetarli darajada yuqori bo'lmagan taqdirda yuqori ijobiy motivatsiya kompensatsiya qiluvchi omil rolini o'ynashi mumkin, ammo bu tamoyil teskari yo'nalishda ishlamaydi - hech qanday qobiliyat o'quv motivining yo'qligini yoki uning past jiddiyligini qoplay olmaydi va muhim akademik ta'sirni ta'minlay olmasligi tavsiflandi hamda imkoniyati cheklangan bolalarga texnologiya fanini o'qitish jarayonida ta'limning, pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning o'ziga xos jihatlari, yangi informatsion pedagogik texnologiyalarni tadbiq qilishning muhim ahamiyatlari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, tarbiya, xotira, nutq, murakkab konstruksiya.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan o'zgarishlar, shu jumladan inklyuziv ta'limni rivojlantirish, ta'lim olishda teng huquqlilik imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun maxsus maktab internatlarida ta'lim olish imkoniyatini kafolatlaydi. Bu bugungi kunda bolaga imkon qadar ko'proq bilim berish emas, balki uning umumiy madaniy, shaxsiy va kognitiv rivojlanishini ta'minlash, uni bunday muhim ko'nikma bilan qurollantirish muhimligi sababli dolzarbdir. Hozirgi vaqtda, zamonaviy amaliyotda maxsus maktab internatlarida texnologiya fanini o'qitish jarayoniga inklyuzivlikni joriy etish bo'yicha ma'lum ijobiy tajriba mavjud. Imkoniyati cheklangan bolalar Texnologiya fanini bilish orqali, biror bir hunarni o'rganishga, mustaqil bo'lishiga va tengdoshlari bilan muloqot qilishda qiyinchiliklarga duch kelmasligiga yordam beradi. Buning yordamida inklyuziv ta'limning asosiy vazifasi - imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiylashtirish amalga oshirilmoqda. Bu shuni anglatadiki, ular hayotda o'z o'rnini topish imkoniyatiga ega bo'ladilar, lekin faqat o'zlarining rivojlanish darajasida. Shunday qilib, imkoniyati

yati cheklangan bolalar uchun texnologiya fanini o'rgatishning maqsadi rivojlantirishdir. Texnologiya darslarida o'quvchilarning xotirasini, nutqini, diqqatini, tafakkurini, dunyoqarashini rivojlantirish zarur. Murakkab konstruksiya va kelishishlarni bunday o'quvchilar to'liq o'zlashtira olmasligi mumkin, chunki ularda aqliy rivojlanish darajasi past. Ba'zan siz ushbu konstruksiyalarni kiritishingiz mumkin, lekin faqat tanishish uchun. Integratsiyalashgan sinfda darslarni rejalashtirishda an'anaviy darslarga qo'shimcha ravishda: ta'lim, tarbiya va rivojlanish, shuningdek, tuzatish maqsadi ham mavjud. Psixologlarning ta'kidlashicha, agar siz aqli zaif bolalarni diqqat bilan o'rganib to'g'ri ta'lim bersangiz, ular moslashishga va zamonaviy jamiyatning uyg'un qismiga aylanishga qodir. Shu bilan birga, imkoniyati cheklangan bolalarni o'qitish imkoniyati cheklangan shaxslar uchun ixtisoslashtirilgan maktab va maktab-internatlarida tashkil etish hozirgi zamon talablariga to'liq javob beradi. Imkoniyati cheklangan bolalarning asosiy toifalariga quyidagilar kiradi: 1. Eshitish qobiliyati buzilgan bolalar (kar, zaif eshitish, kech karlik); 2. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar (ko'r, zaif ko'rish); 3. Nutq buzilishi bo'lgan bolalar (logopatlar); 4. Tayanch-harakat apparati faoliyati buzilgan bolalar; 5. Aqli zaif bolalar; 6. Xulq-atvori va muloqoti buzilgan bolalar; 7. Psixofizik rivojlanishining murakkab buzilishlari bo'lgan, murakkab nuqsonlar deb ataladigan bolalar (ko'r-kar, kar yoki aqli zaif bolalar). Imkoniyati cheklangan bolalarni hayotda o'z o'rnini topishi uchun albatta ular biror bir hunarni bilishi kerak. Zamonaviy dunyoda hayot internetsiz (aloqa, ish) mumkin emas va bu sohada to'liq huquqli faoliyat uchun kompyuter texnologiyalarini bilish kerak. Ixtisoslashtirilgan maktab va maktab internatlarida Texnologiya fanini o'rgatishning asosiy va yetakchi maqsadi - bu butun ta'lim jarayonini belgilaydigan kommunikativ maqsad. Hozirda imkoniyati cheklangan bolalarni normal rivojlanayotgan o'quvchilar bilan teng ravishda o'qitish tajribasi faol shakllantirilmogda. Ushbu turdagi ta'lim amaliyoti har bir o'quvchining individualligini qabul qilish g'oyasiga asoslanadi, shuning uchun jarayon nogiron bolaning ehtiyojlarini qondiradigan tarzda tashkil etilishi kerak. Shu bois mazkur ishning maqsadi jismoniy imkoniyati cheklangan bolalarni o'quv jarayoniga jalb etish va ularning natijalarini yaxshilash uchun Texnologiya fanini o'rgatishning zamonaviy texnologiyalarini o'rganishdan iborat. Inklyuziv ta'lim darslarni rejalashtirish va tashkil etishda rioya qilinishi kerak bo'lgan maxsus didaktik tamoyillarga asoslanadi. Bir dars davomida barcha psixik jarayonlarni tuzatish mumkin emas. Darsda qaysi analizatorlar ko'proq qatnashishini mavzuning o'zi aniqlaydi. Tuzatish-rivojlantiruvchi vazifa juda aniq bo'lishi kerak. Umuman olganda, olimlarning hech biri tuzatish vazifasini batafsil, aniq shakllantirishni talab qilmaydi, chunki bu oson emas, lekin aniq tuzatish yo'nalishi hali ham yaxshi dars uchun zaruriy shartdir. Rivojlanish xususiyatlariga ko'ra individual yondashuv va qo'shimcha e'tiborga muhtoj bo'lgan har bir bola uchun vazifa bloklarini o'z ichiga olgan sinf uchun umumiy rejani tuzish joiz bo'lganligi sababli, buni shu tarzda qilish kerak. Shakllar boshqacha bo'lishi mumkin; asosiysi, dars jarayonida "s'lom" bolalar sinfida bo'lgan individual bolaning faoliyati traektoriyasini aks ettirishdir. Imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun darslarda texnologiya fanining mazmuni asosan ikki xil shaklda o'rgatiladi. Birinchisi nazariy, ikkinchisi amaliy ma'lumotlarini o'z ichiga oladi, ularda amaliy faoliyatni o'zlashtirish bilan bog'liq bilim va ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirish uchun o'qituvchi amaliy mashg'ulotda tayyorlanadigan buyumni amalda tayyorlab ko'rsatishi asos bo'ladi. Imkoniyati cheklangan bolalar uchun Texnologiya fani mashg'ulotlari-

ni ta'lim tamoyillariga asoslangan holda tashkil etish o'quvchilarning reproduktiv faolligini shakllantirishi va rivojlantirishi uchun xizmat qiladi. Imkoniyati cheklangan o'quvchilarning aksariyatida kognitiv faollik darajasi etarli emas bo'lishi mumkin, o'quv faoliyati uchun motivatsiyaning yetuk emasligi, samaradorlik va mustaqillik darajasi pasaygan. Shuning uchun o'qitishning faol shakllari, uslublari va usullarini izlash va ulardan foydalanish o'qituvchi faoliyatidagi tuzatish va rivojlantirish jarayonining samaradorligini oshirishning zarur vositalaridan biridir. O'quvchilarning faoliyati faqat materialni eslab qolishga emas, balki mustaqil ravishda bilim olish, faktlarni tadqiq qilish, xatolarni aniqlash va xulosalar chiqarishga qaratilgan bo'lishi kerak. Albatta, bularning barchasi o'quvchilar uchun qulay darajada va o'qituvchi yordamida amalga oshirilishi kerak. Imkoniyati cheklangan o'quvchilarning shaxsiy bilim faolligi darajasi etarli emas va uni oshirish uchun o'qituvchi ta'lim faoliyatini faollashtirishga yordam beradigan vositalardan foydalanishi kerak. Imkoniyati cheklangan o'quvchilarning motivatsiyasi bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlar qiziqarli narsalarni aniqladi. Ma'lum bo'lishicha, muvaffaqiyatli o'qish uchun motivatsiyaning qiymati o'quvchining aql-zakovatidan yuqoriroqdir. O'quvchining qobiliyatlari yetarli darajada yuqori bo'lmagan taqdirda yuqori ijobiy motivatsiya kompensatsiya qiluvchi omil rolini o'ynashi mumkin, ammo bu tamoyil teskari yo'nalishda ishlamaydi - hech qanday qobiliyat o'quv motivining yo'qligini yoki uning past jiddiyligini qoplay olmaydi va muhim akademik ta'sirni ta'minlay olmaydi. Hozirgi rivojlangan zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan birgalikda foydalanish imkoniyati cheklangan bolalarga Texnologiya fanini o'rgatishda yaxshi natijalarga erishishimiz mumkin. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari o'qituvchilar tomonidan tobora ko'proq talab qilinmoqda, shuning uchun o'yin va aloqa-axborot texnologiyalari amaliyotda qo'llaniladi. Ushbu texnologiyalarga quyidagilar kiradi: o'yin texnologiyalari, loyiha usuli va hamkorlik texnologiyasi. O'yin texnologiyalari. O'yin texnologiyalari - bu o'quvchilarning ishini qiziqarli va hayajonli qilish imkonini beruvchi ta'lim shakli. O'yinning shartli dunyosining o'yin kulgisi ma'lumotni eslab qolish, takrorlash, mustahkamlash yoki o'zlashtirishning monoton faoliyatini ijobiy hissiy rangga aylantiradi va o'yin harakatining emotsionalligi bolaning barcha aqliy jarayonlari va funksiyalarini faollashtiradi. O'yinning yana bir ijobiy tomoni shundaki, u bilimlardan yangi vaziyatda foydalanishga yordam beradi. O'quvchilar tomonidan o'zlashtirilgan material o'ziga xos amaliyotdan o'tadi, o'quv jarayoniga rang-baranglik va qiziqish uyg'otadi. Darsning maqsadiga qarab, o'yinlar juda xilma-xil bo'lishi mumkin. Ular o'quv materialini mustahkamlash jarayonida ham, muayyan mavzuni o'rganishning dastlabki bosqichida ham taklif qilinishi mumkin. Avvalo, o'yinlarni faoliyat turlari bo'yicha jismoniy (harakatli), intellektual (aqliy), mehnat, ijtimoiy va psixologik o'yinlarga bo'lish kerak. Shuningdek, imkoniyati cheklangan bolalar uchun o'yinlarni tanlashda quyidagi talablarni hisobga olish kerak: - Darslarning o'yin shakli sinfda o'quvchilarni o'quv faoliyatiga undash, rag'batlantirish vositasi sifatida ishlaydigan o'yin texnikasi va vaziyatlar yordamida yaratiladi. O'yinning bolaning yoshiga yoki uning hozirgi rivojlanish darajasiga muvofiqligi; -nuqson tuzilishini hisobga olish; - asta-sekin murakkablashadigan o'yin materialini tanlash; -o'yin mazmuni va bolaning bilim tizimi o'rtasidagi bog'liqlik; - darsning korreksion maqsadiga muvofiqligi; -faoliyatni o'zgartirish tamoyilini hisobga olish; -Yorqin, ovozli o'yinchoqlar va qo'llanmalardan foydalanish; - o'yinchoqlar va qo'llanmalarning gigienik talablarga muvofiqligi, xavfsizligi. O'yin shaklida bo'shashgan muhitda

soʻz boyligini toʻldirish imkoniyati oddiy darsga qaraganda ancha yuqori. Quyidagi oʻyinlar amaliy bilim darajasini oshiradi, balki xotira va diqqatni rivojlantiradi. Texnologiya fani 2 ta faoliyatni oʻz ichiga oladi: nazariy va amaliy. Nazariy maʼlumotlar oʻrganiladigan buyum haqida nazariy maʼlumot berishga asoslangan boʻlib, unda tuzilmalarni eng oddiydan eng murakkabgacha takroriy tinglash sizga kerakli materialni yaxshiroq oʻrganish imkonini beradi. Amaliy koʻnikmalarini rivojlantirish uchun men turli mashqlardan foydalanaman: Kichkina multfilm, videoklip, animatsion qoʻshiq taqdim etsa, bolalar ancha ishtiyoqli boʻlishadi. Amaliy koʻnikmalarini rivojlantirish uchun vazifalar quyidagicha boʻlishi mumkin: amaliy ish ketma ketligini topish, moslashtirish. Siz maʼlum faktlarni topishga harakat qilib, “Toʻgʻri/Yolgʻon” mashqlarini bajarishingiz mumkin. Imkoniyati cheklangan oʻquvchilar uchun nazariy materialni, amaliy konstruktsiyalarni oʻzlashtirish sekin kechadi, amalda biror bir buyumni tayyorlay olish uchun koʻproq vaqt kerak boʻladi. Shuning uchun, assimilyatsiya qilish uchun men faqat uy roʻzgʻorda eng koʻp ishlatiladigan buyumlarni tayyorlashni oʻrgatishdan boshlayman, ularni faqat vizualizatsiya asosida tanishtiraman va ularni tayyorlashni mashq qildiraman. Har bir darsni hunar haqidagi hikmatli soʻzlar va hunar haqidagi maqollar bilan boshlayman. Men sheʼrlar, qofiyalar, maqollardan foydalanaman. Bu oʻrganish toʻsigʻini yengish va hunar oʻrganish koʻnikmalarini shakllantirishga yordam beradi, ular orasida ritm va intonatsiya muhim ahamiyatga ega. Bu nogiron bolaning har tomonlama rivojlanishiga yordam beradi, uning nutq apparatini rivojlantirishga, cheklovni yengishga imkon beradi. Nogiron bolalarda murakkab amaliy ishlarni amalda qoʻllanilishini idrok etish juda qiyin. Ular tayyorlanishi jihatidan murakkab buyumlarni tayyorlashni oʻzlashtira olmaydilar, chunki buni oʻrganish darajasi bolaning umumiy rivojlanish darajasiga bogʻliq. Ammo ular oʻzlarining rivojlanish darajasida boshqa soddah buyumlarni tayyorlay oladilar. Shuning uchun men oʻrganish uchun oʻrganish oson boʻlgan buyum tuzilmalarni tanlayman.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Maxsus psixologiya/ L.Muminova Oʻzbekiston Respublikasi Oliy va oʻrta maxsus taʼlim vazirligi, Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti. - Toshkent: Noshir, 2012, 2016. - 88 b. 4.
2. Ijtimoiy psixologiya oʻquv qoʻllanma. Nurjahon Ismoilova Dilbar Abdullayeva